

თორნიკე ევრემიძე

ნიკო მარი და პავლე ინგოროყვა ტაო-კლარჯეთის ისტორიული წარსულის შესახებ

ტაო-კლარჯეთის ისტორიულ მხარედ ითვლება სამხრეთ საქართველოს ის ნაწილი, რომელიც XII–XV სს.-ში იწოდებოდა სამცხე-საათაბაგოდ და 1918-21 წლების შემდეგ მოიცავს მესხეთის ტერიტორიებს (ახალქალაქის, ახალციხის, ადიგენის, ასპინძის, ნინოწმინდის გამოკლებით): ბორჩხა, ართვინი, შავშეთი, ოლთისი, ფოცხოვი, ჩილდირი, არტაანი, კოლა, თორთუმი, ედემი, ისპირი, ბაიბურთი და გურჯი ბოლაზი.

საქართველოს რესპუბლიკის 1918-1921 წწ. გამოკვეყნებულ რუკაზე, რომელიც შედგენილია გეოდეზიის და კარტოგრაფიის მსოფლიო სპეციალისტის, პეტერბურგის და 1918 წლიდან თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორისა და გენერალ-ლეიტენანტ ანდრია ბენაშვილის (1868-1941) მიერ, დიდი ისტორიკოსების – ივანე ჯავახიშვილისა (1876-1940) და პავლე ინგოროყვას (1893-1983) კონსულტაციით, ეს მხარე ამჟამად თურქეთის რესპუბლიკის შემადგენლობაშია (რუკა). ეს ტერიტორია მოიცავს შემდეგ ერთეულებს:

I. რიზეს მხარე ანუ საკუთრივ ლაზია – 5,834 კვ. კმ.

II. ტრაპიზონის მხარე ანუ ხალდია – 8,791 კვ.კმ.

III. კერასუნ-ფარნაკიის მხარე ანუ ხალიბია-ტიბარენია – 9,980 კვ. კმ.

IV. მესხეთის მხარეები – 27,115 კვ. კმ.

რაც ჯამურად შეადგენს 51,700 კვადრატულ კმ ფართობს. თუ მას დაემატებთ რუსეთის მიერ წინათ მიტაცებულ, ასევე აზერბაიჯან-სომხეთისთვის გადაცემულ მხარეებს, ეს = 70 ათას კვ. კმ.

საკუთრივ სოჭის და დვალეთის, ასევე ტაო-კლარჯეთის მხარეებად VIII–X სს.-ში მოიხსენება, დაახლოებით 50 ათასი კმ² ტერიტორია და შემდეგ ოლქებს შეიცავდა: აღმოსავლეთ ჭანეთ-ლაზეთს, ზემო-შუა-ქვემო სპერს (ნიგალი), ტაონის (იმიერ ანუ სამხრეთ და ამიერ ანუ ჩრდილო ტაო), კლარჯეთს, შავშეთს, არტაანს, აჭარას, სამცხეს, ჯავახეთს, თორს (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ.301).

საკუთრივ, ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე განთავსებულ სამონასტრო კომპლექსებს, რომელთა შორის რამდენიმე ათეული დიდი ეკლესია-მონასტერია, სია მოტანილია ქვემოთ, ემატება XI ს.-დან დაწყებული და XII ს.-ში შემოურთებული ბასიანის (კარნიფორი, კარი-ხორცევიან-ზარიშტიანი) მხარეში დაახლოებით 7 ათასი კმ² ფართობის ტერიტორიაზე განთავსებული ძეგლები.

საქართველოს ძლიერებისა და ლიტერატურულ-კულტურული აღმავლობის XI-XV საუკუნეებში, იმ დროსაც კი, როცა მონგოლთა მძიმე პოლიტიკური, მაგრამ რელიგიურად შემწყნარებლური ბატონობის საუკუნოვანი ხანა იდგა საქართველოში, დაპყრობილი საქართველოს ცენტრალური ხელისუფალნი –

მეფე და დიდი ფეოდალები, პატრონობდნენ არა მარტო სამცხე-ჯავახეთის, ტაო-კლარჯეთ-ბასიან-ლაზისტან-ჭანეთის (კაპადოკიის) მხარის ეკლესია-მონასტრების მშენებლობა-აღდგენასა და მათში მიმდინარე ლიტერატურულ-მწიგნობრულ-კულტურულ საქმიანობას ისე, როგორც საქართველოს ცენტრალურ ნაწილებში (აფხაზეთი, სამეგრელო, სვანეთი, იმერეთი, აჭარა, გურია, ლეჩხუმი, რაჭა, ზემო ქართლი (სამცხე-საათაბაგო), შიდა ქართლი (ცხინვალის რეგიონი), ქვემო ქართლი, კახეთი, ჰერეთი) და საზღვარგარეთის სამონასტრო ცენტრებშიც (სირია-პალესტინა, საბერძნეთი – ათონის მთა, შავი მთა, კვიპროსი, რომანია-ბიზანტია და სხვ.).

ცხადია, ძალზედ მნიშვნელოვანია იმ საკითხის გარკვევა, თუ ვინ და რა პირობებში შექმნა ტაო-კლარჯეთის და სამხრეთ საქართველოს სხვა რეგიონების საეკლესიო-სამონასტრო აღმშენებლობის პირობები, მშენებელთა უსაზღვროდ დიდი რწმენა რელიგიურ-ასკეტური ცხოვრების ხასიათისადმი შეზავებული დაუშრეტელი სურვილი, მწიგნობრული და შემოქმედებითი მოღვაწეობის მიმართ. კუთხის მეფე-ხელისუფალი გონივრულად იცავდა ეკლესია-მონასტრების მშენებელთა შრომასა და ამ მონასტრების ბინადარ ღვთისმსახურთა დაუწყებულ შემოქმედებით საქმიანობას, მიმართულს “ქართლის ცხოვრების”, “ზიზლიის” სხვადასხვა ნუსხებისა და სხვა რელიგიურ-ასკეტური ჟანრის წიგნების შექმნა-გადაწერა-გამრავლების დაუზარელი და სულიერი საქმიანობისადმი.

ძირითადი წყარო, რომელიც იძლევა ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო-სააღმშენებლო და იქ გაჩაღებული მწიგნობრული საქმიანობის შესახებ უტყუარ ისტორიულ-დოკუმენტური ხასიათის ცნობებს, არის ამ სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობის თავკაცის, ეპისკოპოს გრიგოლ ხანძთელის (758-860) ცხოვრება-მოღვაწეობის აღმწერი, Xს. დიდი მწერლისა და ისტორიკოსის გიორგი მერჩულეს ძეგლი “ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა”.

როგორც “გრიგოლ ხანძთელის” ტექსტის ნ. მარისეული 1911 წ. გამოცემის წინასიტყვაში იკითხება, გრიგოლ ხანძთელს უცოცხლია და უმოღვაწია 102 წელი; გიორგი მერჩულეს მასზედ წიგნი: “ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა” დაუწერია ხანძთელის გარდაცვალებიდან 90 წლის შემდეგ, ე.ი. $860+90=950$ წ. აღსანიშნავია, რომ გიორგი მერჩულეს ამ წიგნში გამოყენებულია ქრონოლოგიური თარიღის დადასტურების მრავალჯერადი წესი: წიგნის დაწერა მოხდაო: “დასაბამითგან გარდასრულთა წელთან 554 წელსა”, “იერუსალემის პატრიარქობასა აგათონისსა”, “მცხეთის კათალიკოსობასა მიქაელისსა”, “ქართველთა ზედა მთავრობისა აშოტ კურაპალატისასა, ძისა ადარნასე ქართველთა მეფისა”, “აფხაზთა ზედა მეფობასა გიორგისსა, ძისა კონსტანტი მეფისა”, ერისთავთ-ერისთაობასა სუმბატისსა, ძისა ადარნასე მეფისა”, “მაგისტროსობასა ადარნერსეხისსა, ძისა ბაგრატ მაგისტროსისასა”, “ერისთაობასა სუმბატისსა, ძისა დავით მამფლისასა”, ხოლო ჟამს მას იყო ეპისკოპოსი მაკარი, და ნეტარისა მამისა გრიგოლის შენებულთა მთ მონასტერთა იყვნეს მამასახლისნი, ნათესავით დიდთა აზნაურთა შვილნი: “ხანძთისა მამაი თევდორე, დისწული “მცხედადესაჲ”, და შატბერთს, მამაი გრიგოლ ძეი ლიპარიტისი” (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 7-8).

გიორგი მერჩულეს “ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა” ბეჭდურად პირველად აკადემიკოსმა ნიკო მარმა გამოსცა 1911 წ., ტექსტის რუსული თარგმანიოა და

გამოკვლევით. მეორე კრიტიკული გამოცემა გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებისა” (1949 წ.) ეკუთვნის პავლე ინგოროყვას, საიდანაც დაიწყო ამ ორ დიდ მოღვაწეს შორის უთანხმოება, როგორც ტექსტის გაგების, ასევე მისი ინტერპრეტაციის საკითხებზე. და, თუ რა ინტელექტური ნამოღვაწარია შესრულებული ქართველ წინაპართაგან კლარჯეთის სავანეებში, ეს შეჯამებულად ასე აქვს მოტანილი პ. ინგოროყვას: “კლარჯეთის სალიტერატურურო სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ **გრიგოლ ხანძთელი**, მეთაური ქართული განათლებისა მე-8-10 საუკუნეებში, **არხენი დიდი კათალიკოხი**, **ხოფრონ შატბერთელი**, **იოანე ზოხიძე შატბერთელი** **ხინელი**, **ილარიონ ბარეხელი**, ქართველი ჰიმნოგრაფების პლეადა და სხვანი. ამ მოღვაწეთა რიცხვს ეკუთვნის კერძოდ **გიორგი მერჩულე**, რომელიც კლარჯეთის სალიტერატურო სკოლის უდიდესი წარმომადგენელია მე-10 საუკუნეში და რომლის ძეგლი “ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა” აქ, კლარჯეთში, ხანძთაში არის დაწერილი” (იქვე, გვ. 304).

კლარჯეთის სავანეთა შორის, როგორც პ. ინგოროყვას დეტალური გამოკვლევით ირკვევა, ისტორიულ წყაროებში: 1. პირველად ოპიზის მონასტერია მოხსენიებული, მე-5 საუკუნეში ვახტანგ გორგასალის (457-502) დროს, 2. შემდეგ მოდის ხანძთა (782 წ. აშენებულია გრიგოლ ხანძთელის მიერ), 3. შატბერდი (გრიგოლ ხანძთელის მიერ), 4. მიძაძორაჲ (დავით მიძაძორელის მიერ), 5. წყაროსთავი (ილარიონ წყაროსთაველის მიერ), 6. ბარელთა (ზაქარია ბარეთელთელის მიერ), 7. მერე (დაარსებულია მე-5 ს.ში და განახლებულა IX ს.-ში იღუმენ ფებრონიას მიერ); 8. დაბა, 9. ჯმერკი, 10. ბერთა, 11. პარეხნი და 12. დოლისყანა. უმეტესი ძეგლი-მონასტრებისა VIII-IX საუკუნეების მიჯნაზე იქნა დაარსებულ-განახლებული.

ტაო-კლარჯეთის ისე, როგორც სამხრეთ საქართველოს მთელი რეგიონების თურქთაგან მიტაცების შემდეგ, სავანის ეკლესია-მონასტრები უყურადღებობით და ბუნებრივ-მეტეოროლოგიურ-სტიქიური პირობებით ზიანდებოდა და ინგრეოდა. მაშინ, როცა ჯერ კიდევ ეს მხარე თურქთაგან გათავისუფლებული (1878 წ.) არ იყო, 1874 წ. გენერალ-ლეიტენანტ გიორგი ყაზბეგს (1839-1921) მოუწახულებია ის და აღუწერია. 1879 წ. არქეოლოგ-ისტორიკოსს დიმიტრი ბაქრაძეს (1826-1890) უმოგზაურია კლარჯეთის მხარეში და აღუწერია ოპიზის და დოლისყანის სავანეები. 1888 წ. აკად. ა. პავლინოვს აღუწერია ხუროთმოძღვრული თვალსაზრისით ოპიზის, დოლისყანის, ფორთის და ბერთის სავანეები. 1890 წ. ე. თაყაიშვილის მიერ ტაო-კლარჯეთის ძეგლების შესწავლის და მათზე პუბლიკაციის შემდეგ, კვლავ გაიზარდა კლარჯეთის სავანეთა ადგილმდებარეობის გარკვევის საკითხისადმი ინტერესი, რასაც აძლიერებდა პროფ. ნ. მარის მიერ 1902 წ. კვლავ აღმოჩენილი, მანამ ნ. ჩუბინაშვილის მიკვლევული და დაკარგულად მიჩნეული გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” ჯვრის მონასტრისეული სრული ხელნაწერის ნუსხა. ხელნაწერში მოტანილი 12 სავანის ადგილმდებარეობის დაზუსტების და მათი აღწერის მიზნით, პროფ. ნ. მარმა იმოგზაურა კლარჯეთში, დაადგინა 10 სავანის ადგილმდებარეობა, მაგრამ 2 სავანის, კერძოდ ხანძთისა და შატბერდის შესახებ ეს ინფორმაცია ვერ მოიპოვა (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 311).

შატბერდის და ხანძთის სავანეების ადგილმდებარეობის გარკვევა, ისტორიული დოკუმენტების შეგვრების და რაც მთავარია, გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” მარისეული (1911 წ.) და ინგოროყვასეული (1949 წ.) გამოცემების გულდასმითი შესწავლა-შეგვრების საფუძველზე, ძეგლთა მოუნახლებლად შეძლო პავლე ინგოროყვამ.

უპირველეს ყოვლისა, გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” მარისეული გამოცემის შესახებ. ეს “აღმოჩენა”, ლამის ყველაზე დიდ ლიტერატურათმცოდნეობით მიღწევადაა მიჩნეული ნ. მარის მრავალრიცხოვან გამოკვლევა-პუბლიკაციათა შორის. როგორც ირკვევა: “იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სიძველეთა აღწერილობა, სადაც წარმოდგენილია ცნობა გიორგი მერჩულეს თხზულების შემცველი ხელნაწერის შესახებ (ვრცელი ამონაწერით გიორგი მერჩულის თხზულების ტექსტიდან), და რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ “ივერიაში” 1889 წ. №№70, 72, 73 (“საისტორიო და საბიბლიოგრაფიო წერილი”), ნიკოლოზ ჩუბინაშვილს ეკუთვნის (იგი შეუდგენია ნ. ჩუბინაშვილს იერუსალიმში მოგზაურობის დროს 1845 წელს). იგივე აღწერილობა ნ. ჩუბინაშვილის ავტოგრაფული ხელნაწერის მიხედვით დაბეჭდა 1894 წელს პროფ. ალ. ცაგარელმა “Сведения о памятниках грузинской письменности, т. III. გვ. 44-52” (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 307). მეორეც, პროფ. ნ. მარის მცდელობა, იდენტიფიკაცია მოეხდინა ხანძთის მონასტრის და განესაზღვრა მისი ადგილმდებარეობა, 1904 წ. კლარჯეთში მოგზაურობის დროს, მარცხით დამთავრდა, რაც ირკვევა პ. ინგოროყვას მიერ ჩატარებული მერჩულეს თხზულების ტექსტის დეტალური ანალიზით და, რომ ნ. მარის მიერ ფიქსირებული ქვემო ფორთის “უსახელო სავანე”, საძიებელი ხანძთის მონასტერია (პ. ინგოროყვა, გიროგი მერჩულე, 1954, გვ. 311). უფრო მეტიც, ხანძთის სავანის ნაშთებიდან. რომლებიც მე-20 საუკუნის შუახანებამდე იყო მოღწეული, პ. ინგოროყვა შემდეგ არქიტექტურულ ძეგლებს ასახელებს”:

1. სავანის მთავარი ტაძარი, რომელიც აგებული ჩანს მე-10 საუკუნის პირველ ნახევარში;

2. მეორე მცირე ტაძარი, რომელიც, ჩანს, არის ის “ძველი” ტაძარი, რომელიც გიორგი მერჩულეს ცნობით, აგებული იყო მე-9 საუკუნის დასაწყისში;

3. დიდი არქიტექტურული ნაგებობა - “საოსტიგენდ” წოდებული, რომელიც განკუთვნილი უნდა ყოფილიყო სემინარია-სასწავლებლად.

4. მეორე დიდი არქიტექტურული ნაგებობა, გრძელი დარბაზი, რომლის დანიშნულება გაურკვეველია და შესაძლოა იგი ბიბლიოთეკას წარმოადგენდოდ” - ასკენის პ. ინგოროყვა (გვ. 319).

აქვე შევნიშნავთ, რომ ხანძთის სავანის დღევანდელ მნახველს დახვდება, ჩამოქცეულ გუმბათიანი მთავარი ტაძარი, მცირე ტაძრის ჩრდილო კედელი და ხანძთის წყალუხვი წყარო, რომელიც გამოედინება ფერდობის ჩრდილო ნაგებობიდან. თავად ნ. მარს, 1904 წ. მოგზაურობის დროს უნახავს ეს ტაძარი, და მისი ნაგებობანი და წერს: “Назначение зала, был ли синод, библиотека или что другое, пока трудно сказать” (I. ĩãðð. Āĩããĩãã ĩĩããããã ã Ōãããããããã ã Ēããðããããããã, ŌÐ, VII, 1911, ñð. 154).

მესამე და “მთავარი”. რაც აკად. ნ. მარმა ტაო-კლარჯეთის და ისტორიული სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიული კუთვნილების საკითხთან დაკავშირებით

გააკეთა “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” ტექსტის მისეული წაკითხვიდან ისაა, რომ ირწმუნა მხითარისტ სომეხ ისტორიკოსთა ადრეული მტკიცება, რომ სადავო ტერიტორია მტკერისა და ჭოროხის სათავეებისა (არტაანი, კლარჯეთი, შავშეთი, ტაონი, სპერი) ვითომ მე-5 საუკუნემდე “დიდი სომხეთის” საკუთრება იყო და მან ეს კუთვნილება მე-7-9 საუკუნეებამდე გადმოიტანა.

ჯერ კიდევ პროფესორ, ნ. მარის მიერ მომზადებულ გიორგი მერაჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” 1911 წ. რუსულენოვან გამოცემაში, დამატების სახით დაბეჭდილია მისივე 1905 წ. გამოქვეყნებული გამოკვლევა: “Аркаул, монголское название христиан...”, სადაც ის ამტკიცებდა, რომ

1. კლარჯეთი ანტიკურ ხანაში, უძველეს პერიოდში დასახლებული იყო თუბალ-კაინური (მეგრულ-ქანური) ტომებით.

2. შემდეგ მეორე პერიოდში, კლარჯეთი ვითომც შედის სომხეთის ფარგლებში და მოსახლეობაც აქ სომხური ხდება.

3. კლარჯეთის ისტორიის მესამე პერიოდში, რომელიც დაიწყო მე-8 საუკუნის მეორე ნახევრიდან (ახ. წელთ.) კლარჯეთი, ვითომ მოექცა ქართული გავლენის ზონაში და შემდეგ მე-9-11 საუკუნეთა მანძილზე წარმოებს კლარჯეთის სომხური მოსახლეობის თანდათან გაქართველება.

4. უკანასკნელ მეოთხე პერიოდში (მე-16 საუკ.) მოხდა კლარჯეთის მოსახლეობის გათურქება (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 405-405).

ამრიგად, ნ. მარის ლოგიკით, პრეისტორიული კლარჯეთის და ტაოს მეგრულ-ქანური მოსახლეობა, გადაგვარებულა სომხურად, სომხურიდან-ქართველებად (იაფეტიდებად), ქართველებიდან-თურქებად.

ტაო-კლარჯეთის ქართველების გათურქების და არა გამუსულმანების “თეორიის” დაცვას რომ თავი დავანებოთ, რაც რუსეთის იმპერიულ პოლიტიკას ედო საფუძვლად კავკასიაში, რომლის მიხედვით ჯავახეთის (1828 წ.) და ტაო-კლარჯეთის (1878 წ.) ვითომ გათავისუფლებულ ტერიტორიებიდან ეთნიკური ქართველების გასახლება მოჰყვა და გრიგორიანელი სომხების ჩასახლება, აქ ცხადად მარისეული იმპერიული თვალსაზრისის ჩამოყალიბებული იმის შესახებ, რომ კაინ-თუბალები (მეგრულ-ქანები) და ქართველები (მესხები) მონათესავე, მაგრამ ერთმანეთში გადაგვარების გზითაა წარმოშობილი, როგორც სვანები და სომხები. გადაგვარებათა ამ ისტორიულ ჯაჭვში, ვითომ “Из яфетических племен тубал-каинской (мингрело-чанской) группы перерождается в армян, из армян, перерождается опять в яфетидов, но грузин, из грузин перерождается в турок” (Н. Марр. Аркаул..., ст. II-III).

აქ წამოკრილ საკითხთან დაკავშირებით ნიკო მარსა და ივანე ჯავახიშვილს შორის უთანხმოების ქვაკუთხედი კარგად ჩანს, ამ უკანასკნელის “ქართველი ერის ისტორიის” I ტომის მესამე (1928 წ.) გამოცემის §15-ის (I გამოცემა – 1908 წ.) “ქართული წარმართული პანთეონისათვის” შენიშვნიდან, რომელსაც ჩვენ მთლიანად მოვიტანთ აქ, მისი სადღეისო დიდი მნიშვნელობის გამო:

“უნდა აღვნიშნო, რომ აკად. ნ. მარი მისაყვედურებს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუწოდებ და პონტისა და ფრიგიის ერები თითქოს ქართველებადაც კი მიქცევიან (იქვე 121). აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ. რაც შეეხება მეგრელებსა

და სვანებს და, დაუშვებელ ჭანებსაც, მათ მართლაც ქართველ ტომებად ვთვლი და ვუწოდებ, თუ ამაზე უწინარეს არა, XI ს.-დან მოყოლებული, “ქართველი” შემკრებლობითი მნიშვნელობით იხმარება ყველა ქართველთა მნიშვნელობის მქონებელი ტერმინის (ქართლ-კახელ-იმერელ-გურულ-მეგრელ-ჭან-სვანთა ენისა, ზნეჩვეულებისა და სარწმუნეობის საერთო თვისების დასახასიათებლად (ხაზგასმა ჩვენია, თ.ე.), საჭიროების უარყოფაც არავის შეუძლია. წინათ ამას ნ. მარიც არ უარყოფდა. თავისთავად ცხადია, რომ რომელიმე მკვლევარის აზრის შეცვლის გამო, ამ მრავალსაუკუნოვანი მონაპოვრისა და შეგნების გაქარწყლება და მოსპობა არ შეიძლება” (ი.ჯავახიშვილი, 1979. გვ. 152). და იქვე. დიდი ივანე ბრძანებს: “არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ქართული ტომისათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც, საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ რომ ამ წარმართობას საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონია” (ხაზგასმა ივ. ჯავახიშვილისა) (იქვე, გვ. 156).

აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი 1937 წ. გამოქვეყნებულ თავის ფუნდამენტურ მონოგრაფიაში “ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა”, იძლევა რა აკად. ნ. მარის საენათმეცნიერო თეორიების პირუთვნელ და ობიექტურ კრიტიკას, აღნიშნავს: “იმ დროს (ე.ი. 1908 წ.) როდესაც თავისი თეორიის (იგულისხმება იაფეტურ ენათა შტოდ ქართულის და მასთან ძმურად დაკავშირებული ცოცხალი კილოკავების (наречий) ე.ი. ქართულის, იბერიულის (იგულისხმება მეგრულ-ჭანური) და სვანურის შექმნას ცდილობდა თ.ე.) ძირითადი დებულებანი პირველად გამოაქვეყნა, ნ. მარისათვის მეგრული, ჭანური და სვანური ქართული ენის “ძმურად დაკავშირებული ცოცხალი კილოკავები”, დიალექტები იყო მხოლოდ” (ხაზგასმა, ი. ჯ.-სა). იქვე დიდი ივანე იძლევა აკადემიკოსობის ტიტულის მომლოდინე პროფ. ნ. მარის შეხედულებათა მეტამორფოზულ ცვლილებათა საყურადღებო სურათს და წერს: “ქართულის შესახებ, 1910 წელს პროფ. ნ. მარი ამტკიცებდა: “ქართულში, როგორც ცნობილია ორი ურთიერთის ახლო მონათესავე ენაა შედუღებული ქართებისა და მესხთა”-ო (Грамм. чанск. яз. XXI). 1912 წ.-ს კი, მას ნათქვამი აქვს, რომ “ქართულს, ვითარცა სამწერლობო ენას და საზოგადოდ კულტურული წრეების ენას შეთვისებული აქვს ქართების ენასთან ერთად, აგრეთვე თუბალ-კაინური (ე.ი. მეგრულ-ჭანური), ამასთანავე სვანური და სხვა ელემენტებიც”-ო. პროფ. ნ. მარის ზემოთ მოყვანილი დებულებების შემდგომ, მკითხველი სამართლიანად გაცეხებული იქნება, როდესაც მისსავე 1912 წ. საჩაროდ წარმოთქმულსა და დაბეჭდილ სიტყვაში “კავკასია და სულიერი კულტურის ძეგლები” (“Кавказ и памятники духовой культуры”) იმავე ავტორის ამგვარ მსჯელობას შეჰხვდება: “ქართველთამცოდნენი, ქართულ ნაციონალურ შეხედულებებზე დაყრდნობილნი, უგულვებელს ჰყოფდნენ მთელ რიგს ქართულის, თუმცა მონათესავე, მაგრამ დამოუკიდებელ ენებს, როგორც მაგ. სვანურს, მეგრულს, ჭანურს და მათ ქართულს

“დამახინჯებულ თქმად, ანუ დიალექტებად სთვლიდნენ”-ა (ი.ჭავჭავაძის მიხედვით, 1992, გვ. 53).

აქ, ბატონი ივანე “ნაციონალურ” და არა “ნაციონალისტურ” (националистический) შეხედულებებზე ლაპარაკობს და არბილებს უკვე აკადემიკოსად აღზვევბული ნიკო მარის საპრეზენტაციო სიტყვაში ქართველი მეცნიერების მისამართით გამოთქმულ ბრალდებას, როგორ თუ მეგრულ-ქართულსა და სვანურს ისე, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეების ენებს, დიალექტურ ენებად აღიარებენ და ვინ იყვნენ ეს “ქართველმცოდნენი”, რომელთაც პირველმა ნიკო მარმა უწოდა “ნაციონალისტები”, ესენი არიან: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ნიკო ჩიბუნაშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, წმ. კირიონ (გიორგი სიძეგლიშვილი), პეტრე უმიკაშვილი, თედო სახოცია, თედო ყორღანია, დიმიტრი ბაქრაძე, ზაქარია ქიქინაძე, მოსე ჭანაშვილი, თავად ივანე ჭავჭავაძის დიალექტები.

ილია ჭავჭავაძის “ქვათა ღაღადის” (1899 წ.) (მიმართულს პატკანოვის წინააღმდეგ) და “აი ისტორიის” (1889 წ.) (მიმართულს ჯაბადარის წინააღმდეგ). თაობაზე ნიკო მარს ცალკე ნაშრომი არ აქვს, მაგრამ პეტერბურგის უნივერსიტეტში კონსტანტინე გამსახურდიას სწავლის დროს XX ს. 10-იან წლებში “აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის” დეკან აკად. ნ. მარსა და სტუდენტ კ. გამსახურდიას შორის წარმოქმნილი კონფლიქტი, რომლის გამო სტუდენტმა ფაკულტეტი დატოვა, სწორედ ნ. მარის მიერ ილია ჭავჭავაძის უდიერად მოხსენიებამ გამოიწვია (იხ. კ. გამსახურდია, 1967, გვ. 86). ცნობილია, აგრეთვე აკაკის გამოხმაურება, მცირე რამ პროფესორ მარის უკანასკნელის თხზულების გამო” (“ივერია”, 1902, თხზულებები, 1961, გვ. 129-134) კრიტიკული შენიშვნები შავთელის ხოტბის ადრესატის შესახებ. განსაკუთრებით კი, დიდი პოლემიკა გაიმართა იაკობ გომიგებაშვილსა და ნიკო მარს შორის, რაც პირველის მიერ ქართულ ენის სწავლებაზე ნაშრომის, “ზურჯი ეროვნებისა” (1903 წ.) გამოქვეყნებამ და ამ ნაშრომში გამოთქმულმა შემდეგმა აზრმა გამოიწვია: “ევროპაში, მეტადრე ბოლო ხანებში, ყველა პატარა ერი, დიდ სახელმწიფოებთან შეერთებული, ცდილობს დაამტკიცოს, რომ იგი ღირსია დაცულ იქნას თავისი ენით, ლიტერატურით, ხალხისწობით. საუკუთესო დომინიციებზე და ამ წადილის მისაღწევად მათ შიშინათ გამოკრეკვა და გამოაშკარავება თავისი წარსულის ცხოვრების ღირსებისა, ღვაწლისა, თავისებურობისა. **ხშირად ამ გამოკრეკვას აქვს ადგოკატური, გამოსარჩლებითი ხასიათი (ხაზგასმა ჩვენია, თ.ე..)** ღირსებანი დიდდებიან, ნაკლოვანებანი მცირდებიან, მაგრამ მას სარჩულად უძევს უწმინდესი გრძნობა-შამულის სიყვარული და უზენაესი მიზანი – დაცვა თავისი ერის სიცოცხლისა... ჩვენ რაღასა ვებდავთ? ხშირად სრულიად საწინააღმდეგოსა”.

ნ. მარის ღირსებისა და ღვაწლის თავისებურ, **ადგოკატური და გამოსარჩლებითი** დაცვის საკმაოდ უნაყოფო ცდადაა შეფასებული დღესდღეობით, ერთდროს აკად. ნ. მარის ერთგული და მისი შეხედულებების უკრიტიკოდ დამცველი, მაშინ პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრეზიდენტი ივანე ჭავჭავაძის მიხედვით, რომელმაც 1904 წ. გაზ. “ცნობის ფურცელის” 6 ნომერში დაბეჭდა ვრცელი სტატია “მამულისწილობა და მეცნიერება” (ი.ჭავჭავაძის მიხედვით,

1998, გვ. 64-87). ამ ნაშრომის შესახებ თავად ი.ჯავახიშვილი 1937 წ. გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში, რომელიც ზემოთ დავასახელებთ, მრავალი მარისეული დებულება, როგორცაა სულხან-საბა ორბელიანის (1658-1725) “სიბრძნე სიტრუსისა” იგავები ვითომ სომეხი იგავმწერლის ვარდანიდან (X ს.) მოდის, “ვეფხისტყაოსნის” სიუჟეტის ორიგინალი ვითომ ბრიტანეთის მუზეუმშია დაცული, რომ სახარების ძველქართული თარგმანები შესრულებულია სომხურიდან და სხვა, მცდარად მიიჩნევა.

მაგრამ, საეჭვო გულგრილობას იჩენს ბატონი ივანე, ეპისკოპოს კირიონ II-ის (გიორგი საძაგროშვილის (1855-1918)) და ნიკო მარის პოლემიკის მიმართ, რომელიც იმავე XX ს. დასაწყისში მიმდინარეობდა. და საერთოდ, წმ. კირიონ II-ის, როგორც დიდი სასულიერო მოღვაწის და ისტორიკოსის ღვაწლისა და შემოქმედების მიმართ ივანე ჯავახიშვილის დუმილი, აუხსნელია და გაუგებრობის ბურუსითაა მოცული. ჩვენის აზრით, ეპისკოპოს კირიონ II-ის მიერ ნიკო მარის ზოგიერთი ნაშრომის კრიტიკული შეფასების სიმძაფრემ და ობიექტურობამ, შექმნა ასეთი პირობები. საკითხი, სწორედ, ნიკო მარის მიერ ძველი სომეხი მწერლობის და მათი ხელნაწერების “ადვოკატურ დაცვასა და გამოსარჩლბას” ეხება, რამაც დიდი მასშტაბის ფილოლოგსა და ქართველოლოგ-არმენოლოგს, დიდ 60-იანელებში “სომხოფილობის” თიკუნი დაუმკვიდრა.

აკადემიკოს ნიკო მარის კონცეფციის მიხედვით, საქართველოს გაქრისტიანებისა და პირველი საეკლესიო-სასულიერო წიგნების შექმნის ისტორია IV-VI სს.-ში უნდა დაწყებულიყო, ერთ-ერთი პირველი ქრისტიანულ-სემიტური ქვეყნის – სირიიდან და იქედან სომხეთის გამოვლით. არსებობდა მეორე გზაც: პალესტინა – კაპადოკია-ჟანეთი-ტაო-კლარჯეთი, რომელი გზითაც ქრისტიანობის საქადაგებლად შემოვიდნენ პირველწოდებულნი ანდრია, მატათა, სიმონ კანანელი (I ს.), ხოლო შემდეგ წმ. ნინო (III ს. დასაწყისი). VI ს.-ში საქართველოში დიოფიზიტობის საქადაგებლად მოსულ 13 კაპადოკიელ მოღვაწეს, რატომღაც სირიელი მამების სახელი ეწოდათ და ამაში, ნიკო მარს ლომის წილი უდევს.

შესაძლოა, ეს იყოს მიზეზი, აკად. ნ. მარის დაუსრულებელი ძიებისა, ძველ ქართულ სასულიერო თუ საერო ლიტერატურულ ძეგლებში და ისტორიულ ქრონიკებში სომხურიდან ნათარგმნობის კვალის ძიებისა, რომელსაც შემდგომ მავანნი, ნებისთ თუ უნებლიედ ქართველი ერის საწინააღმდეგო მიზნით იყენებდნენ. ამასთან, პასუხგაუცემელი რჩება კითხვებზე პასუხიც, პროფ. ნ. მარისა და ახალგაზრდა ი.ჯავახიშვილის მხრიდან, 90-იან წლებში რუს და სომეხ ისტორიკოსებთან კამათში ჩაბმულმა ეპისკოპოსმა კირიონ II-მ რომ დასვა: კერძოდ, რუსული თავდაპირველი მატთანე “გარდასულ წელთა აშბავი” და სომხური “Chronique Armenique” (XII ს.), მართლაც ქართული მატთანის “ქართლის ცხოვრების” თარგზეა შექმნილი თუ არა?

აღსანიშნავია ისიც, რომ წმ. იპოლიტე რომაელის “ქაბათა-ქების” ქართული თარგმანი, რომელიც 1901 წ. გამოუცია IX-X სს. ხელნაწერების მიხედვით პროფ. ნ. მარს, ჯერ ასომთავრულიდან-მხედრულით უთარგმნია ის და ამით კი სიტყვათა მართლწერაც შეუცვლია (კირიონ II), შემდეგ კი იგი სომხურიდან გადმოთარგმნია და ჩაუთვლია. ასე უთარგმნია იგი რუსულად და მიუწოდებია მსოფლიოსათვის. ამასთან, პროფ. ნ. მარს, თარგმანში ნახმარი ხატოვანი გამოთქმა “სიმართლის მზიური თვალი”, სომხურიდან ქართულ მხატვრულ მეტყველებაში გადმოტანილად მიაჩნდა. რომლის საწინააღმდეგოდ კირიონ II-

ს, ათეულობით მაგალითი მოჰყავდა ქართული ხალხური სიტყვიერების და ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლებიდან.

ასეთივე, სიკერაემდე მისული თვითდაჯერებულობით ცდილობდა ნ. მარი, VIII-IX საუკუნეებში ქართულად ნათარგმნი ძეგლი “ფიზიოლოგი” სირიულიდან სომხურად და შემდეგ XII საუკუნეში სომხურიდან ნათარგმნად ჩაეთვალა, რაზედაც ცნობილი ისტორიკოსის მ. ჯანაშვილის კრიტიკულ შენიშვნებს ქედმაღლურად უგულველყოფდა. და, რა ავტორიტეტი იყო მისთვის ი. გოგებაშვილი ან, თუნდაც გ. საძაგლიშვილი და მ.ჯანაშვილი, როცა დიდი გიორგი მთაწმინდელის (XI ს.) შეგონებას - “თუმცა - ჩვენ თავიდანვე გვექონდა წმიდა წერილები, ასევე ჭეშმარიტი და მართმადიდებლური რწმენა, მაგრამ ჩვენი სამშობლო შორს იყო საბერძნეთიდან, და მართლაც, რაღაც ღვარძლი და გაუქუდმართებული და მზაკვრული ბოროტი თესლი იყო სომეხთა მიერ ჩვენს მიწაზე დათესილი და ჩვენ ამისაგან ძალზე ვიტანჯებოდით, რამეთუ ჩვენი ხალხი იყო გულწრფელი და გულუბრყვილო, ხოლო ისინი ვითომ წესრიგის საბაბით ჩვენს როგორმე ცდუნებას ცდილობდნენ, და ცოტაოდენი წიგნები ჩვენთან მათ მიერ იყო გადათარგმნილი (კირიონ II. “ივერიის კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში”.. ქართული მწერლობა, 23. “ნაკადული”, თბილისი, 529), პროფესორი ნ. მარი ზღაპრად მიიჩნევდა.

პროფ. ნ. მარის უცნაური ქცევით გაცოცხლებული ეპისკოპოსი კირიონ II, 1910 წ., რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ ზემოთ მოტანილ წიგნში წერდა: “რა დამართა პროფესორ მარს? ივერიას (ქართლს) იგი ხან ესპანეთად გადააქცევს, ხან მოღვაწე ბერ ევასის - ადგილ ევაზად, ხან ილირიელ ბერს წმ. გრიგოლ პაპში ურევს, ხან ჯურიზანიას (გირკანიას) საქართველოდ ასაღებს, კუბას - აფხაზეთად, ხან სომეხებს აკუთვნებს წმიდა წყლის ქართულ პროვინციებს - კლარჯეთს და ჰერეთს, რომლებიც ქართულად მიაჩნია სომეხ ისტორიკოს მოვსეს ხორენაცს, კონსტანტინე პორფირისოვს, სამცხე-კლარჯეთში VII-VIII ს. ახლად აღმოჩენილ ძეგლის აღმშენებელ სერაპიონ ზარზმელზე ისტორიკოს პროკოფის იმორწმებს, ხან იერუსალიმის საბას მონასტრის ძეგლისწერას თვენად (გულანად) გადააქცევს, ხან მამას გადააქცევს შვილად, ხან გრიგოლ ბაკურიანს, რომელიც პირდაპირ აცხადებს, რომ ქართველია, სომხურ წარმომავლობას მიაწერს და ა.შ. და ა.შ. (იქვე, გვ. 528, ხაზგასმა ჩვენია).

ათეული წლები, აკად. ნ. მარის მიმართ დასმულ ამ კითხვებზე პასუხები არ ჩანდა; უფრო სწორად პასუხის გაცემისაგან თავს იკავებდნენ იმ მოტივით, რომ დიდი ერუდიციის ფილოლოგი და ენათმეცნიერი, რომელიც თავისივე გაბედულ და შორს მიმავალ ჰიპოტეზურ მოსაზრებებს თავადვე უარყოფდა ხოლმე, ეგონათ ამ შემთხვევაშიც ასევე მოიქცეოდა, მაგრამ ამაოდ. XX ს. 20-იან წლებში, როცა საქართველომ პოლიტიკური და საეკლესიო დამოუკიდებლობა მოიპოვა, რომლის ერთ-ერთი უპირველესი შენაძენი იყო თბილისის ქართულენოვანი უნივერსიტეტის დაარსება დიდი ივანე ჯავახიშვილისა და მისი თანამოაზრე ქართველ მეცნიერთა მიერ, აკად. ნ. მარმა მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ოფიციალურად, ბექდურად და საპროტესტო მიმართვებით გამოხატა. ამ ფაქტებზე, დაუფარავად მოგვითხრობს თბილისის უნივერსიტეტის რექტორის პროფ. ი.ჯავახიშვილის წერილი, დათარიღებული

1923 წ. 11 დეკემბრით, რომელიც დიდხანს საიდუმლოდ ინახებოდა და პირველად ზ. გამსახურდიასა და მ. კოსტავას “ოქროს საწმისის” მეორე ნომერში დაიქვებდა 1975 წ. ივლისში, ხოლო შემდეგ თ.კვაჭანტირაძემ გამოაქვეყნა 1968 წ. (№2-3) ჟურნალში “ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში”. უფრო გვიან, ეს წერილი ნ. მარისა და ი.ჯავახიშვილის სხვა მიმოწერასთან ერთად გამოცა ი. ჯავახიშვილის ქალიშვილმა ნათელა ჯავახიშვილ-გერსამიამ და შეილიშვილმა დალი გერსამიამ: “ნიკო მარისა და ივანე ჯავახიშვილის მიმოწერა” (თსუ გამ. “ნეკერი”, 1996, 47 გვ.).

ახალი საარქივო მასალები გამოაქვეყნეს პროფ. ტ. ფუტყარაძემ და დოქ. ი. ვაშაიძემ წიგნში “ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმა 1917-1935 წლებში” (2011), რომელშიც მოტანილია უტყუარი ფაქტები იმისა, რომ ნიკო მარი, რუსული შოვინისტური იდეოლოგიის ერთგული დამწერგავი იყო ივანე ჯავახიშვილისა და ქართველოლოგიის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ეს წერილი დაიწერა აკად. ნ. მარის 1923 წ. 14 ოქტომბრის წერილის საპასუხოდ, რომელშიც ნ. მარი ეკითხება ი.ჯავახიშვილს იაფეტური ენათმეცნიერების დარგში ქართულად ლექციათა ციკლის ჩატარების შესაძლებლობის შესახებ თბილისის უნივერსიტეტში, თან მოზოდიშებით წერილს ასე ამთავრებს: “თუმცა სხვაფრივ მოაზრე, სულ იგივე და იმასვე მსურველი, რასაც თქვენ მიეღებთ” (მიმოწერა, გვ. 28).

უნივერსიტეტის პროფესორთა კოლეგიის სახელით, ი. ჯავახიშვილი უარს უთვლის რა ნ. მარს, თბილისის, უნივერსიტეტში ლექციის მოწყობასა და ორგანიზებაში, სწერს: “ჩვენი უნივერსიტეტის დაარსების განზრახვას მთელ რუსეთში არავინ არ შეხვედრია ისე მტრულად, როგორც თქვენ, 1917 წლიდან მოყოლებული არავის თქვენებრ თავგამოდებით არ უწერია და უბრძოლია სათანადო წრეებში ამ წმინდა კულტურული საქმის პოლიტიკურ საკითხად გადასაქცევად, მისი სახელის გასატეხად და ჩასახშობად”.

ბატონი ივანე, უკვე დაუფარავად ჩამოთვლის ნ. მარის “ცოდვეს” და სწერს: “განსაიფრებელი და ბევრი ჩვენგანისათვის ფრიად სამწუხარო გარემოება იყო, რომ ასეთი წმინდა და უნაგარო საქმე თქვენთვის გაუგებარი გამოდგა, რომ როგორც საქართველოს, ისევე სომხეთის კულტურულმა აღორძინებამ და განახლების კერებისადმი საძირკვლის ჩაყრამ, საქართველოს და სომხეთის უნივერსიტეტის დაარსებამ, თქვენს, იაფეტური ენათმეცნიერების წარმომშობელის გულში სიხარულის მაგიერ განუსაზღვრელი სიძულვილი აღძრა და სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლის გუნებაზე დაგაყენათ” (იქვე, გვ. 38). შემდეგ, პროფ. ი. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ გარკვეულ დრომდე, ამას ნ. მარის “ზასიათის სიფიცხის დროებით, წარმავალ შედეგად მიიჩნევდა”, მაგრამ რაც, საბჭოთა საქართველოს მოთხოვნით საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის (სიძველეთა) საქართველოში დაბრუნების საკითხთან დაკავშირებით მას წერილობით გამოუხატავს, ყოველგვარ საზღვარს სცილდება; ჩვენის მხრივ კი ვიტყვით, რომ ეს მისთვის ჩვეულებრივ სტილშია ნათქვამი. აღშფოთებული ი. ჯავახიშვილი სწერს: “განცხადებებში ჩვენი უნივერსიტეტის, ქართველ მეცნიერთა და თვით საქართველოს შესახებ, მრავალგზის სრულებით შეუწყნარებელი, შეურაცხყოფელი სიტყვები, გამონათქვამები გინმარიათ. რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის მდივნისადმი მიმართულს თქვენს უკანასკნელ

განცხადებაში ისეთ თავდავიწყებამდე მისულხართ კიდევ, რომ თავისთვის უფლება მიგიციათ და თანამედროვე საქართველო სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის გაუნაყოფიერებელ ქვეყნად გამოგიცხადებიათ, რომელშიაც თურმე დაბალი ზოლოლოგიური ნაციონალისტური გრძნობები ბატონობენ, იმ დროს, როდესაც პეტერბურგში ისეთი ბედნიერება ყოფილა, რომლის მსგავსი ხელსაყრელი პირობები დღეის სამეცნიერო შემოქმედებისათვის მთელს, დედამიწის წურგზე, ცისა და მთვარე-ვარსკვლავების ქვეშე არსად სხვაგან და თქვენი პიროვნების გარემოს გარდა არავისთან სხვასთან არ ყოფილა” (ხაზგასმა ჩვენია, თსუ) (იქვე, გვ. 38).

აქ. შესაძლოა. ზოგიერთმა მარისტმა სხვაგვარი ინტერპრეტაცია მოუწახსოვინა ნ. მარის მტკიცებულებას, ვითომ 20-იანი წლების საბჭოთა საქართველოში მეცნიერების განვითარებას ეხება მისი სიტყვებით და მოთმინებით უნდა მივიღოთ ისო. მაგრამ, ბატონი ივანე განაგრძობს: “ყოველ მოთმინებასაც თავის საზღვარი აქვს და. რაც შეეხება საქართველოს, გინდათ აწინდელს, უნდა კარგად გცოდნოდეთ, რომ მისი შეურაცხყოფის უფლებას თქვენ არც ერთი ქართველი, მიმართულების და მიუხედავად, არასდროს და არავითარ პირობებში არ მოგცემდათ” (ხაზი ჩვენია, თ.ე.) (იქვე, გვ. 39).

წერილის ამ ნაწილის ლაიტმოტივიდან აშკარად ჩანს, მასწავლებლის (ნ. მარის) და მოწაფის (ი. ჯავახიშვილის) დაპირისპირების უკიდურესობა, რაც წლებით დაგროვილი უკმაყოფილებათა საბოლოო გამოვლენად იქცა. აქედან დაწყებული. მათი პირადი ურთიერთობა ცივდება, ხოლო ი. ჯავახიშვილს კრიტიკული თვალსაზრისი ნ. მარის ნაღვაწისადმი მძაფრდება, რაც წიგნზე “ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა” 1923 წ. მუშაობის დაწყებაში გამოიხატა, სადაც სისტემური სახით მოცემულია ნ. მარის საენათმეცნიერო (ქართული ენის სემიტიზმის, სემიტურ-იაფეტური განშტოების, იაფეტური ოჯახის, პალეონტოლოგიურ-ტოტემური ოთხ ელემენტოვანი: სალ, ბერ, ღონ, რომ) თეორიების კრიტიკა, თუმცა იმ დამსახურების ობიექტური აღნიშვნით, რაც მას ქართულ და სომხურ ფილოლოგიასა და ენათმეცნიერებაში აქვს შეტანილი. თუმცა, ამ წიგნზე მუშაობის დაწყებისას (1923 წ.) და დამთავრების (1937 წ.) თარიღებს, შორის კალეიდოსკოპურად იცვლებოდა პეტროგრადსა (ლენინგრადსა) და თბილისში მდგომარეობა, რომლის მიხედვით აკად. ნ. მარი სსრკ მ/ა ვიცე-პრეზიდენტი ხდება, მარქსისტულ-ლენინური ენათმეცნიერების ბელადი, კომუნისტური პარტიის წევრი და საბჭოთა კავშირში ყველა საენათმეცნიერო ინსტიტუტისა და გამოცემის ხელმძღვანელ-რედაქტორი, ხოლო პროფ. ი. ჯავახიშვილი ქართველ ისტორიკოს-ნაციონალისტობისთვის დასჯილი, უნივერსიტეტიდან გაძევებული “კონდრატოვშინელის” იარლიყით.

მიუხედავად იმისა, რომ 30-იან წლებში თბილისში საქართველოს აკადემიის მარისეული, მოსკოვეური პროექტი ვერ განხორციელდა, მაგრამ 1933 წ. საკ. მეცნიერებათა აკადემიის ამიერკავკასიის ფილიალი მაინც შეიქმნა აკად. ნ. მარის თავმჯდომარეობით, რომლის მთავარ დაწესებულებაში “ენის ისტორიის

და მატერიალური კულტურის” ინსტიტუტში, რომელიც ჯერ კიდევ 1917 წ. შეიქმნა მარისავე ინიციატივით და ე. თაყაიშვილის თაოსნობით, უნივერსიტეტიდან გაძევებული დიდი ივანესათვის ადგილი არ აღმოჩნდა.

თბილისში დაარსებული “კავკასიის ისტორია-არქეოლოგიის ინსტიტუტის” ბაზაზე, პროფ. ი. ჯავახიშვილისათვის სამუშაო ადგილიც ვერ მოინახა. უნივერსიტეტიდან წამოსვლიდან (1926 წ.) 1938 წლამდე აკადემიურ ინსტიტუტში და განსაკუთრებით უნივერსიტეტში რექტორ კ. ორაგველიძის თაოსნობით ეწყობოდა “ბურჯუაზიული იდეოლოგიის მატარებელი” ქართველი ისტორიკოსის ივანე ჯავახიშვილის ყველა ნაწერების და განსაკუთრებით “ქართველი ერის ისტორიის” განქიქება, რომელსაც საფუძვლად ედო სტალინური “პარტიტორიის მოკლე კურსი” და, რომლის მიხედვით, ვითომ ქართველი ერი მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა და მას არავითარი ისტორია არ აქვსო.

აკად. ნ. მარი 1934 წ. გარდაიცვალა, მაგრამ მისი შეცდომების კრიტიკა ენათმეცნიერების დარგში 1950 წელს, სტალინის საენათმეცნიერო შრომის გამოქვეყნების შემდეგ გაბედეს; განსაკუთრებით აკად. ა. ჩიქობავამ გააღრმავა და განავტრო ი. ჯავახიშვილის მიერ დაწყებული კრიტიკა ნ. მარის საენათმეცნიერო ნაშრომებისა, თუმცა სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, ამ კრიტიკის პათოსი, გასაგები მიზეზებით, ჩაცხრა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ XX ს. 60-იანი წლებში, და შემდეგ გამოქვეყნებულ საენათმეცნიერო ნაშრომებში (მაგალითად, აკად. შ. ძიძიგურის მონოგრაფიები: “ნიკო მარი” (ქართული ენის მკვლევარი), “ნაკადული”, თბილისი (1965 წ.) და “საენათმეცნიერო საუბრები” (1975)), მოხდა ერთგვარი ნიველირება აკად. ნ. მარის მცდარი შეხედულებებისა, რამაც გარკვეულად ხელი შეუწყო ქართული ენის და მისი დიალექტების (მეგრულის, სვანურის, ჰანურის...) თუ ქართულისა და ქართველური ენების (მეგრულ-ლაზური, სვანური), როგორც დამოუკიდებელი ენების ურთიერთობის საკითხის მეცნიერულ შესწავლას (იხ. ტ. ფუტყარაძე. “ქართველები”, I (2005)) და მის დებოლიტიზირებას.

ასეთივე ტრანსფორმაცია განიცადა აკად. ნ. მარის ისტორიულ-ფილოლოგიური ხასიათის გადაცდომების შეფასებამ მას შემდეგ, რაც პავლე ინგოროყვამ თავის კაპიტალურ მონოგრაფიაში “გიორგი მერჩულე” (ქართველი მწერალი მეთექვსმეტე საუკუნისა)” (1954), ამხილა მისი დიდი და მცირე შეცდომები აფხაზეთისა და განსაკუთრებით სამხრეთ საქართველოს ისტორიის კარდინალურ საკითხებზე. ის, რომ პავლე ინგოროყვას აღნიშნული 1000 გვერდიანი წიგნი ჩრდილოელი მეზობლის პოლიტიკური დაკვეთა-წაქეზებით აბზაზმა, სომეხმა და ოსმა სეპარატისტებმა საჯაროდ ცეცხლს მისცეს, ნიშანი იყო იმისა, რომ ნიკო მარის “შეცდომები” ისტორიული საქართველოს ღვიძლი ტერიტორიების ტაო-კლარჯეთის და აფხაზეთის კუთვნილების საკითხში, შემთხვევითი და უნებლიე არ იყო და არც ამ წიგნზე მედროვე ქართველ ისტორიკოსთა წაჭექ-უკუჭექური შეფასებები.

კიდევ უფრო შორს მიდის აკად. ნიკო მარის ზოგიერთი მოწაფის განზრახვა. მაგალითად, პროფ. ი. მეფერელიძე, რომელიც წიგნში “ექვთიმე თაყაიშვილი” (1989, გვ. 245), იმოწმებს რა. აკადემიკოსს და წმ. ექვთიმეს (თაყაიშვილის) (შრომები. ტ.1, 1968, გვ. 250-251), რომელსაც 1952 წ. გ. ლომთათიძისადმი კარნახით ჩაწერილ მოგონებაში. ილიაზე აქვს ნათქვამი, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი მას

კარგად არ ესმოდაო და, რომ 1907 წ. (ფაქტიურად, 1906 წ. თ. ე.) გამართულ ე.წ. “Предсоборная комиссия”-ში მონაწილე ქართველ წევრთა: “ეპისკოპოსებს ლეონიდესა და კირიონს, პროფესორებს: ალექსანდრე ცაგარელსა და ნიკო მარს შორის, მხოლოდ ნიკო მარი იყო ამ საქმის სპეციალისტიო.

როგორც ჩანს, მოგონების ჩანაწერი სრულად არ ითვალისწინებს ისტორიულ ამბებს, რაზედაც მიუთითებს დიდი საეკლესიო მოღვაწის, მამინ ეპისკოპოსის და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის თავდადებული მებრძოლის წმ. კირიონ II-ის ამ კომისიაში უბრალოდ მოხსენიება, რომელიც თითქოს 1918 წ. კათალიკოსად არჩევის შემდეგ “მალე გარდაიცვალაო...” (სინამდვილეში მოკლეს!..) და კათალიკოსად მის შემდეგ მოსული ლეონიდე (ოქროპირიძე) ჰყავს განდიდებული (ი. მეგრელიძე, გვ. 244).

უნდა გავითვალისწინოთ, აგრეთვე შემდეგი გარემოება, რასაც აკად. შ. ძიძიგური შეფარულად აცხადებს. მისი აზრით, აკად. ნ. მარი დარწმუნებული იყო, რომ სომხური ენა ინდოევროპული და იაფეტური ენებით წარმოქმნილ შერეულ (ნარეკ) ენას წარმოადგენსო (შ. ძიძიგური, 1965, გვ. 99). აქედან გამომდინარე, სავარაუდოა, მისთვის გამოცანას წარმოადგენდა არა ქართველურიდან (იაფეტურიდან) სომხურში სიტყვების და გამოთქმების დამკვიდრება, არამედ პირიქით – ქართულ-ქართველურ დიალექტებში სომხური სიტყვისა და გამოთქმის ძირის ძიება, საიდანაც ზოგჯერ მცდარი და ხშირად გაუაზრებელი დასკვნები გამოჰქონდა მას.

ტაო-კლარჯეთ-შავშეთის მხარის შესახებ აკად. ნ. მარის ძირითადი თეზისი მტკიცებისა, თითქოს ეს მხარე ისტორიამდელ პერიოდში თუბალ-კაინური (მეგრულ-ქანურ) ტომებს ეჭირათ და შემდეგ მოხდა მათი სომხურად გადაგვარება, VIII – IX საუკუნიდან სომხები გადაგვარდნენ იაფეტიან ქართველებად, ხოლო ისინი გადაგვარდნენ თურქებადო, - ჩვენ ზემოთაც მოვიტანეთ. ამასთან, ნ. მარი ვითონვე წერს გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის” რუსული თარგმანის მის მიერ 1911 წ. გამოცემული ტექსტის შესავალ წერილში, რომ ამ მხარის თუბალ-კაინური მოსახლეობის სომხურად გადაგვარების დასამტკიცებლად: “ის ფლობს იმდენად უმნიშვნელო მონაცემებს, რომ ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ფაქტის დადასტურება შეგვიძლია”-ო (ნ. მარი, დასახელებული გამოკვლევა, გვ. II-III). ასეთივე დაუსაბუთებელია ნ. მარის მტკიცებულება, რომელსაც თანმიმდევრული დოკუმენტური და ლოგიკური მსჯელობით ასაბუთებს პავლე ინგოროყვა, ვითომ მე-7-მსს.-ში გასომხებულმა კლარჯეთის მხარემ, მე-9-10 საუკუნეებში გაიარა გაქართულების სამი ფაზა: პოლიტიკური, რელიგიური და ლინგვისტური.

ამ უცნაური მსჯელობით და ნიკო მარისეული მტკიცებით, განთქმული ქართული სავანეები კლარჯეთში, ვითომც არაა ქართული წარმოშობისა, ეს სავანეები ადრეულ ხანაში ვითომც სომხების მიერ იყო დაარსებული. ქართველები კლარჯეთში მისვლის დროს, გვიან ხანაში (მე-8-9 საუკუნეში), მხოლოდ დამკვიდრდნენო სომხების მიერ აშენებულს ამ მონასტერ-სავანეებში, რომლებიც სომხების მიერ მიტოვებულ იქნენო არაბების შემოსევის შედეგად” (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 407).

აქედან გამომდინარე “ნ. მარის დასკვნით გამოდის, რომ ვითომც სომხური წარმოშობის ყოფილა საქართველოს სინაის ყველა განთქმული ქართული სავანეები.

როგორც ოპიზა, ისე ხანძთა, შატბერთი, მერე, დაბა, მიძნაძორი, ბარათელთა. წყაროსთავი, ბერთა, ჯმერკი, პარეხნი, დოლისყანა..." (იქვე, გვ. 408).

ისტორიული ჭეშმარიტების ასეთი აშკარა დამახინჯების შთაბეჭდილებით აღმოფთვებული მკითხველი იკითხავს, თუ რა საბუთებს ემყარება ნიკო მარის მტკიცება? და, პავლე ინგოროყვა პასუხობს "არავითარს"!

ნიკო მარის კონცეფცია, სამხრეთ საქართველოს მთელი ტერიტორიის და ისტორიულ-კულტურული ცხოვრების ტრანსფორმაციის შესახებ, რომელიც პ. ინგოროყვას მტკიცებით, ჰ. ჰიუმშმანისა და ნ. აღონციის შეხედულებათა უკრიტიკოდ გაზიარებიდან მოდის, ასევე უკრიტიკოდ გაიზიარეს და განაგრცეს ქართველმა მეცნიერებმა, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია აკად. კ. კეკელიძე და აკად. წერ-კორ. ი. აბულაძე. კერძოდ, აი რას წერს აკად. კ. კეკელიძე მისი კაპიტალური წიგნის "ქართული ლიტერატურის ისტორიის" I ტ. 1941 წ. პირველ გამოცემაში:

"ტაო-კლარჯეთის მხარეში... სომხებს გაუშენებიათ მონასტრები, როგორცაა ოპიზა, ხანძთა, იშხანი, მიძნაძორი, შატბერდი და სხვა, სადაც კულტურულ-შემოქმედებითი და ლიტერატურული მოღვაწეობა დულდა და გადმოდულდა. მერვე საუკუნის ნახევარში, მურვან-ყრუს შემოსევით, ეს მხარე სულ ერთიან აოხრდა, ამას თან დაერთო ხოლერობა, რომელმაც მუსრი გაავლო მცხოვრებლებს. ამ უბედურების და აოხრების დროს დაცემულა და დაშრეტილა სომხთა მონასტრები. როდესაც გრიგოლი (ხანძთელი) მოსულა აქ, მხოლოდ ერთადერთი მონასტერი ყოფილა, ოპიზა. ეს მონასტერიც ქალკედონიტ სომხებს სჭერიათ, მაგრამ აღნიშნული უბედურების შემდეგ, სხვებთან ერთად, ისიც მიუტოვებიათ..., **მერვე საუკუნის ოცდაათიან წლებში აქ დამკვიდრებულან ქართველები...** (ხაზგასმა ჩვენია, თ.ე.) ოპიზა შეიქმნა ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო ცხოვრების კერად..." (კ. კეკელიძე. 1941, გვ. 84-85).

როგორც ვხედავთ, აქ უკრიტიკოდააა გადმოტანილი ნ. მარის ჰიპოთეზა, მერვე საუკუნის 30-იან წლებში ტაო-კლარჯეთში ქართველების მოსვლისა და სომხების წასვლის, თუ გაქართველების შესახებ. მაგრამ, ნ. მარის მიხედვით იგულისხმება, რომ თუ თავიდან, ამ კუთხის სომეხი მწიგნობარნი და სწავლულნი თავიანთი საჭიროებისთვის თარგმნიდნენ ბერძნულიდან და სირიულიდან, მე-8-9 საუკუნის შემდეგ სომხურად თარგმნილი ძეგლების ქართულ ენაზე გადმოთარგმნა, ისევ ქალკედონიტმა სომხებმა გააგრძელეს, ისეთებმა, როგორც გრიგოლ ბაკურიანი იყო.

აკად. კ. კეკელიძის "ქართული ლიტერატურის ისტორიის" I ტომის 1980 წლის (მე-4 გამოცემაში) ზემოთ მოყვანილი ადგილი ტაო-კლარჯეთის შესახებ ასე იკითხება:

"ტაო-კლარჯეთის მხარეში სამონასტრო ცხოვრების მეთაურად შეიქმნა გრიგოლ ხანძთელი თავისი მოწაფეებით, რომელთაც უკაცური და უდაბური ჭვეყანა გადააქციეს აყვავებულ კუთხედ. ეს მხარე დასახლებული ყოფილა ძველიდანვე ქართველთა მოდგმის ხალხით: ქანებითა და მეგრელებით. VI-VII საუკუნეებში აქ, როგორც ქალკედონიტურ ჭვეყანაში, თავი შეუფარებიათ სამშობლოდან დევნილ ქალკედონიტ-სომხებს, რომელთაც გაუშენებიათ აქ რიგი მონასტრები, სადაც კულტურულ-შემოქმედებითსა და ლიტერატურულ

მოღვაწეობას ჰქონდა ადგილი. მეგრე საუკუნის პირველ ნახევარში მურვან-ყრუს შემოსევით, ეს მხარე სულ ერთიანად აოხრდა, ამას თან დაერთო ხოლერობა, რომელმაც მუსრი გაავლო მცხოვრებლებს. ამ უბედურებისა და აოხრების დროს დაცემულა და დაშრეტილა აქ არსებული მონასტრები. **როდესაც გრიგოლი მოხულა აქ, მხოლოდ ერთადერთი მონასტერი ყოფილა, ოპიზა. აღნიშნული უბედურების შემდეგ, სხვებთან ერთად ეს მონასტერიც მიუტოვებიათ** (ხაზგასმა ჩვენია, თ.ე.), დარჩენილა აქ ერთი პატარა ეკლესია იოანე ნათლისმცემლისა. **მეგრე საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში აქ დამკვიდრებულან ქართველები და მონასტერი იოანე ნათლისმცემლის სახელზე განუანლებიათ** (თ.ე.), სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ნათქვამია, რომ “აღიშენა წმიდად და დიდი უდაბნოდ ოპიზად მონაზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკარიო”... ოპიზა იქცა ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო ცხოვრების კერად” (კ. კეკელიძე, 1980, გვ. 93).

როგორც ვხედავთ, პავლე ინგოროყვას მიერ ნიკო მარის თვალსაზრისის ობიექტური კრიტიკა, საფუძვლიანად ცნო დიდმა ფილოლოგმა აკად. კ.კეკელიძემ და “ქართული ლიტერატურის ისტორიის” ამ და სხვა ადგილების გაშუქება შეცვალა და დააზუსტა. ამასთან, განმარტებას და გაანალიზებას მოითხოვს, ჩვენ მიერ ხაზგასმული ადგილები. ცხადია, აკად. კ. კეკელიძე არ გულისხმობს აკად. ნ. მარისაგან განსხვავებით, რომ ოპიზა და სხვა ჩამოთვლილი მონასტრებიც ქალკედონიტი სომხების აშენებული იყო, იქ გრიგოლ ხანძთელის მისვლამდე. ბუნებრივია, რომ არაბთაგან ლტოლვილ სომხებს, ჰქონოდათ მონასტრებიც, ვთქვათ იშხნისა, მაგრამ იგი არ გულისხმობს გამოთქმაში: **“მონასტრები მიუტოვებიათ”**, მხოლოდ სომხებს; არაბები და შავი ჭირი ქალკედონიტ სომხებსაც და მართლმადიდებელ ქართველებსაც ერეკებოდა აღნიშნული ადგილებიდან და “აქ დამკვიდრებულან ქართველები” არ ნიშნავს, რომ ქართველებამდე აქ მკვიდრობდნენ მხოლოდ სომხები.

ძველი ბერძენი, სომეხი და ქართველი ისტორიკოსების ცნობების დეტალური ანალიზითა და თანამედროვე ევროპელი არმენისტების და უპირველეს ყოვლისა ნ. მარის შეფასებათა კრიტიკით, მდინარეების მტკვრის, არაქსისა და ჭოროხის ხეობების პროვინციების სახელწოდებათა შედარებისა და ტოპონიმების ანალიზის საფუძველზე, პავლე ინგოროყვამ დაადგინა, რომ შემცდარია ან ტენდენციურია იმ ევროპელ მეცნიერთა და არმენისტთა შეხედულებანი, მათ შორის აკად. ნ. მარისა, რომლებიც ამტკიცებდნენ, ვითომც კლარჯეთსა და ტაოში მე-4-5 და მით უფრო მე-7-8 საუკუნეებში (ქ.შ.) ემიგრანტი ქალკედონიტი სომხები იმდენად დამკვიდრებული ყოფილიყვნენ, რომ მათ ეკლესია-მონასტრები ეშენებინათ და ამ მონასტრებში ლიტერატურულ-მწიგნობრული საქმიანობა წარემართათ. პავლე ინგოროყვამ აჩვენა, აგრეთვე, რომ არა მთლიანად ტაოს მხარე, არამედ ამიერ ტაო, მეორე საუკუნის მეორე ნახევრიდან IV საუკუნის პირველ ნახევრამდე (დაახლოებით 170-200 წელი) პოლიტიკურად დაკავშირებული იყო სომხეთთან. იმავდროულად, ლაზიკა-ჭანეთიც, იბერიისა და კოლხეთის სამეფოებისგან დამოუკიდებელი სამეფოა, რომელიც ჰანელ (ქართველ) მამიკონიანთა სამფლობელოს წარმოადგენდა, მიერთებული ჰქონდა სომხთა სამეფოს (ბ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 482; ტ. ფუტკარიძე, I-IV სს.-ში

ქართული სამეფოს დასავლური ნაწილი, 2010 წ.). იმავე დროს, IV-IX სს.-ში, “ლაზიკის” ქორონიმი ძველი კოლხეთის სინონომი ხდებდა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში, მისი საზღვრები შავი ზღვის აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთით მიიწვევს და იბერიასთან ერთად დამოუკიდებელ სახელმწიფოებადაა წარმოდგენილი, მაშინ როცა უგულებელყოფილია “ქართლის ცხოვრებაში” მრავალჯგუფის ფიქსირებული ფაქტი, ერთიანი (დასავლეთ-აღმოსავლეთ) საქართველოს არსებობის შესახებ, როგორც ფარნავაზის (III ს. ქ.წ.) და ვახტანგ გორგასლის (V ს. ქ.წ.) დროს არსებობდა (ტ. ფუტყარაძე, იქვე, გვ. 7-9).

ერთიანი საქართველოს შესახებ ახალი თვალთახედვიდან გამომდინარე, IX-XI საუკუნეებში საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლაში, აბხაზი (გიორგი ქართველთა მეფე), ტაო-კლარჯეთელი (დავით ბაგრატიონ-კუროპალატი) და ქართლელი (იოანე მარუშისძე) მეფე-დიდებულების შეთანხმებული მოქმედებით, ბაგრატ III-ის (1001-1014) გაერთიანებული საქართველოს ტახტზე დასმა მშვიდობიანად დასრულდა იმიტომაც, რომ ამ გაერთიანების არა მარტო პოლიტიკური განზრახულობა, არამედ ფაქტობრივი ვითარებაც არსებობდა X ს. მიწურულში.

XIX-XXI საუკუნეების რუსეთისა და საბჭოთა იმპერიის პოლიტიკური და იდეოლოგიური სამსახურის ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი იყო და არის ისტორიული დოკუმენტების გაყალბებით დაამტკიცოს, რომ ანტიკური ეპოქიდან საქართველო ისეთივე დაშლილ-დანაწევრებული იყო, როგორც ის “ზაიბარეს” მე-19 საუკუნის დასაწყისში.

სამწუხაროა, რომ საქართველოს წარსულის გაქარწყლების მტრული საქმიანობის იდეოლოგიურ სამსახურში, ბევრი ისეთი ქართველი და ქართული წარმომოხობის, მაგრამ უტყუარი გვარის მატარებელი დიდი პიროვნება ჩამდგარა, როგორც აკად. ნიკო მარი იყო. დიდი ერთდღიის მქონე ენათმეცნიერსა და პოლიგლოტის, რომლის ფენომენალური გონებრივი შესაძლებლობა მოხმარდა, ერთის მხრივ, იმის ჩვენებას, რომ ქართული ენა და ლიტერატურა საკაცობრიო მნიშვნელობის მქონე ფენომენია, ხოლო, მეორის მხრივ, იმის მტკიცებას, ვითომ “ქართლის ცხოვრებისა” და “ზიბლიის” თარგმანების ავტორები და V-VIII სს.-ში ტაო-კლარჯეთში მონასტრების აღმშენებლები და სამონასტრო ცხოვრების დამწყებნი ქალკედონიტი სომხები იყვნენ, ცხადია, ხელმრუდობით აქვს შექმნილი აფხაზეთის ისტორიის შესახებ კონცეფცია, რომელიც “განავითარეს” და დღევანდელ კონდიციამდე მიიყვანეს შავრაზმელმა რუსმა და სებასტიანოვმა აფსუა ისტორიკოსებმა და რომელიც გაბედულად ამზილა 70 წლის წინ დიდმა ქართველმა მეცნიერმა, ისტორიკოსმა და ფილოლოგმა, პავლე ინგოროყვამ. ნიკო მარის “დამსახურებაა”,

საბჭოთა პოლიტიკური იდეოლოგიის წინების ქვეშ მყოფი ქართველი ისტორიკოსებისა და ფილოლოგების ნაწილს, დღესაც რომ არ უნდათ აღიარონ 60 წლის წინანდელი საკუთარი შეცდომები, რომ მათ პავლე ინგოროყვას “გვარცმის” აქტში წილის დაღებით, მეცნიერისათვის შეუწყნარებელი ცოდვა ჩაიდინეს.

ლიტერატურა

- აკაკი, 1962 – ა. წერეთელი, თხზულებები 15 ტომად, ტ. XIV, თბ., 1961.
- კ. გამსახურდია 1967 – კ. გამსახურდია, თხზულებანი 8 ტომად, ტ. VIII, თბ., 1967.
- ე. თაყაიშვილი, 1952 – ე. თაყაიშვილი, შრომები, ტ. I, თბ., 1952.
- იაკობი, 1903 – ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი 10 ტომად, ტ. XX, თბ., 1965. (ბურჯი ეროვნებისა (1892), ბიბლიოგრაფია გვ. 64-65).
- პ. ინგოროყვა, 1954 – პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.
- კ. კეკელიძე, 1941 – კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. I, თბ., 1941 (I გამოცემა); გამოცემა მე-4, 1980.
- ი. მეგრელიძე, 1989 – ი. მეგრელიძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1989.
- მარი და ჭავჭავაძე 1996 – ნიკო მარისა და ივანე ჭავჭავაძის მიმოწერა, გამოცემა თამარ ჭავჭავაძე-გერსამიასი, 1996.
- “ოქროს საწმისი”, 1975 – ი. ჭავჭავაძის წერილი ნიკო მარისადმი 1923 წ.: ჟურნალი “ოქროს საწმისი” 1975, №2, ზ. გამსახურდიას და მ. კოსტავას გამოცემა; იგივე. “ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში”. 1968 წ. №2-3.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 – ტ. ფუტყარაძე, “ქართველები”, ტ. I, თბ., 2005.
- ტ. ფუტყარაძე, 2010 – ტ. ფუტყარაძე, I-VI საუკუნეების ქართლის სამეფოს დასავლეთ ნაწილი. ხელნაწერი, 2010.
- ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაყიძე 2011 – ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაყიძე, ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლები. თბ., 2011.
- შ. ძიძიგური, 1965, 1975 – შ. ძიძიგური, ნიკო მარი (ქართული ენის მკვლევარი), თბ., 1965; საენათმეცნიერო საუბრები, “მეცნიერება”, თბ., 1975.
- წმ. კირიონ II – კირიონ II (გ.სამაგლიშვილი), ივერიის კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში - ქართული მწერლობა, ტ. 23, თბ., 2009.
- ი. ჭავჭავაძე, “აი ისტორია”, 1889 – ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი 10 ტომად, ტ. IV, თბ., 1955.
- ი. ჭავჭავაძე, 1899 – ი. ჭავჭავაძე, ქვათა ღალადი“, თხზულებანი 10 ტომად, ტ. VIII, თბ., 1957.
- ი. ჭავჭავაძე, 1973 – ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. I., თბ., 1979.
- ი. ჭავჭავაძე, 1992 – ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. X, თბ., 1992.
- ი. ჭავჭავაძე, 1998 – ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. XII, თბ., 1998.

TORNIKE EPREMIÐZE

NIKO MARR AND PAVLE INGORIKVA ABOUT THE HISTORICAL
PAST OF TAO-KLARJETI

VIII-X history of Tao-klarjeti is connected with the material and spiritual renaissance of ancient Georgia, which reached its summit in the epoch of Kings of David the Builder(1089-1125) and Tamar (1184-1213). That's the reason that the domestic enemies had and still have the ideologycal struggle with the authentic history of this past and try to folsify that. The scientist-phylogologist who did the great deal to folsify the real history of this part is considered to be Georgian origin Niko Marr (1866-1934) who worked out the hypotesis at the beginning of XX century as if the people who provided the revival of the region were Kalkedonit Armenians. This point of view was strongly opposed by the great historican-philologist Pavle Ingorokva (1893-1983), previous student of Niko Marr, who basically rejected this hypothesis in his book "Giorgi Merchule", which had its basics in Russian chauvinism and Armenian ideology. Pavle Ingoroyva proved that Klarjeti, entire Tao, Basiani, Lazeti and the important part of Abkhazia which were populated by Meskhis, megrel-tchans, Abazgs and svani ethnoses, was the integral part of Georgia in the period of its unity and strength.

The subject matter of the article is the struggle of principle of the Georgian public men: Iia Tchavtchavadze (1837-1907), Iakob Gogebashvili (1840-1912), St Kirion II (1855-1918), Ivane Javakhishvili (1886-1940), Ekvtime Takaishvili (1863-1952), Pavle Ingorokva against wrong historical, philological and linguistic theories of Niko Marr and particularly against his activities based on Russian-chauvinist, Armenian and Soviet ideologies and doctrines, which had the obvious reflection in the 20s of XX century in his unprecedented pathos of fight against founding the university in Georgia, returning Georgian manuscripts from Russia and participation of American archaeologists in archaeological explorations held in Mtskheta-Nokalakevi region.

Ideologycal pressure on Georgian historical-philological science caused the death of Iliia Tchavtchavadze (1907) and St Kirion II (1918). Ivane Javakhishvili and Pavle Ingorokva suffered from constant repressions, which was caused by academician Niko Marr, together with Russian-soviet political and ideologycal figures as well.